

UDK: 34:061.1EU:628.1
556:628.1

Pregledni znanstveni članek

Pravna ureditev oskrbe z vodo

Teja Golobič,* dr. Rajko Pirnat**

1. Uvod¹

»Nikomur ne gre odrekati vode, ki teče mimo,« je zapisal Cicero, izhajajoč iz ugotovitve, da to ne bi predstavljalo zmanjšanja možnosti uporabe te življenjsko pomembne dobrine drugim prebivalcem.² Danes se v razvitem svetu pitno vodo vse prevečkrat jemlje za samoumevno, kar se lahko odraža v njeni netrajnostno naravnani rabi, poleg tega javne oblasti pogosto poročajo o pomanjkanju sredstev za vzdrževanje omrežij. Po drugi strani pa so prav zaradi njene nenadomestljivosti in nujnosti za življenje opazni močni gospodarski interesi in ambicije po obravnavi vode kot ekonomske dobrine. Ob tovrstnih idejah je v javnosti upravičeno pričakovati dvome in strah pred oteženim dostopom do pitne vode za primer večjih pravnih sprememb, sploh če se zavedamo, da vir pitne vode za več sto milijonov ljudi po svetu predstavlja voda, ki ni varna za uživanje, kar v kombinaciji z neustreznimi sanitariji vsako leto terja več kot pet milijonov življenj (glej Claude, Peeroo, 2011, str. 310). Posledično je nujna, premišljena in postopna sprememba organizacije in pravne regulacije oskrbe s pitno vodo, ki mora biti prilagojena vsakemu konkretnemu primeru in prepojena z ozirom na javni interes.

Prispevek zajema pregled in ključna vprašanja pravne ureditve oskrbe z vodo, pri čemer so osvetljena v teoriji in praksi sporna vprašanja ter reformni

* Magistrica prava in študentka III. stopnje na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.

** Redni profesor na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.

¹ Prispevek je pripravljen na podlagi magistrskega diplomskega dela.

² Angl. »[...] Deny no one the water that flows by; [...] for such acts are useful to the recipient and cause the giver no loss.[...]«. M. Tullius Cicero, *De Officiis*, 1.52, cit. po Miller Walter, M. Tullius Cicero, *De Officiis With An English Translation*, Harvard University Press; Cambridge, Mass., London, 1913, URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0048%3Abook%3D1%3Asection%3D52> (6. 10. 2016).

predlogi. V prvem delu so predstavljene glavne karakteristike vodnega sektorja s poudarkom na razlikah z drugimi infrastrukturnimi sektorji, čemur sledi pregled normativnega okvira urejanja voda v Evropski uniji (v nadaljevanju EU). V nadaljevanju prispevka so odgovori na vprašanja definiranja storitve splošnega gospodarskega pomena v pravu EU, poleg tega pa je, za primer storitve oskrbe s pitno vodo, predstavljen obseg uporabe konkurenčnega prava. Analizirana je izključitev dejavnosti, namenjenih zagotavljanju pitne vode iz Direktive 2014/23/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. februarja o podeljevanju koncesijskih pogodb, čemur sledita osvetlitev v obravnavanem sektorju najpogoste uporabljenih oblik pogodb javno-zasebnega partnerstva in primerjalno-pravna predstavitev ureditev v posameznih državah. Zadnji del zajema pregled prispevka nekaterih mednarodnih pravnih aktov in obravnavo aktualnega vprašanja pravice do vode.

2. Karakteristike vodnega sektorja

Pri pravnem urejanju in preučevanju možnih sprememb politike in organizacije vodnega sektorja je nujno upoštevati karakteristike zadevnega sektorja, saj so v primerjavi z značilnostmi npr. telekomunikacijskega, energetskega, železniškega transportnega in poštne sektorja, kljub temu da je vsem skupna neobhodnost določenega omrežnega sistema, opazne bistvene razlike, katere se navajajo kot razlog za to, da je vodni sektor manj dovzeten za spremembe v smeri sektorske liberalizacije (glej npr. Claude, Peeroo, 2011, str. 311, 312). Posledica omenjenih razlik je vidna tudi v neprimernosti obstoja univerzalne regulacije.³ Zaradi različnih višin ireverzibilnih stroškov in učinkov ekonomije obsega med posameznimi dejavnostmi, je za vsako izmed njih potrebno ugotoviti ali in kakšna konkurenca je mogoča, pri čemer gre, ob izvajanju splošnega konkurenčnega prava, pričakovati konkurenco *na trgu*⁴ pri dejavnostih, za katere so značilni tako nizki ireverzibilni stroški kot tudi nizka ekonomija obsega, konkurenco *za trg*⁵ pa v primerih trgov z značilno ekonomijo obsega. Bolj problematičen je tretji tip trga, kamor spada tudi trg vodnega sektorja, saj sta visoka tako ekonomija obsega kot stroški in je zaradi položaja monopolističnega ozkega grla navadno potrebna *ex ante* regulacija za zagotovitev dostopa do omrežja (Ferčič, 2009, str. 198–206).

Prva značilnost vodnega sektorja je namreč njegovo nagibanje k položaju naravnega monopola, ki je podan, kadar posamezni ponudnik lahko oskrbi celotno povpraševanje na trgu z nižjimi stroški, kot bi to lahko storila dva ponudnika ali več, saj povprečni stroški enote padajo z vsako dodatno enoto

³ T. i. regulacije *one size fits all*.

⁴ Ang. *competition in the market*.

⁵ Ang. *competition for the market*.

(Oelmann, Czichy, 2013, str. 145). Avtorji v zvezi s tem navajajo, da je gradnja vzporednega omrežja za distribucijo pitne vode stroškovno nesmiselna, posledično gre v tem sektorju navadno za konkurenco za pridobitev zgoraj opisane-ga monopolnega položaja, ki predstavlja obliko konkurence za trg (Allouche, Finger, Luis-Manso, 2008, str. 222, Oelmann, Czichy, 2013, str. 145).

Druga glavna karakteristika obravnavanega sektorja je izrazita lokalna nara-va storitve oskrbe s pitno vodo. Nesorazmerno visok strošek transporta pitne vode namreč utemeljuje decentraliziran sistem zagotavljanja oskrbe s pitno vodo in v primerih oporečne vode lokalnih virov, njeno temeljito obdelavo. Po-leg tega je bilo izračunano, da je transportni strošek pri pitni vodi v primerjavi s stroškom pri prenosu električne energije desetkrat večji, v primerjavi s stroškom prenosa zemeljskega plina pa kar dvajsetkrat večji (Gee, 2004, str. 38).

Naslednja značilnost vodnega sektorja se izraža prek cenovne elastičnosti povpraševanja, ki po definiciji predstavlja spremembo v zmanjšanju povpraševanja glede na spremembo dviga cene in je za uporabo pitne vode v gospodinjstvih izrazito blizu nič.⁶ T. i. neelastičnost povpraševanja je namreč posledica esencialnega pomena vode in dejstva, da za takšno rabo ni ustre-znega substituta. Večja elastičnost povpraševanja je opazna v kmetijstvu in v industriji, kjer tehnika omogoča alternative uporabi vodnih virov (Euromarket, 2003, str. 127). Na tem mestu je potrebno poudariti pomen oblikovanja opti-malne cene, pri čemer se pojavljajo vprašanja različnih cen za gospodinjstva in gospodarske družbe, ki vodo uporabljajo v svojih proizvodnih procesih in vprašanja ne zaračunavajo vode gospodinjstvom ter, v ta namen, uvedbe dav-čnih sistemov (glej Gee, 2004, str. 39). Poleg tega se je potrebno zavedati, da prenizka cena lahko ogroža zanesljivost dobave, njeno povišanje pa načeloma izboljšuje učinkovitost rabe in vodi do manjše porabe, zato je pri oblikovanju optimalne cene nujno upoštevati vse relevantne dejavnike (glej Jing, Hon-gzhen, Xiujuan, Jifeng, Genfa, Jinhua, 2016, str. 90).

Izhajajoč iz dejstva, da je voda nujna za življenje, je zadnja glavna značilnost obravnavanega sektorja ta, da je pitno vodo potrebno zagotavljati z ozirom na družbeno korist. Pri regulaciji je pomembno upoštevati vpliv vodnega na ostale sektorje, poleg tega je opazen velik vpliv na javno zdravje in okolje. Upo-števanje javnega interesa rezultira v opravljanju storitve oskrbe s pitno vodo v obliki gospodarske javne službe. Izvajalcu javne službe so namreč naložene obveznosti, da zagotovi univerzalno dostopnost storitve vsem uporabnikom

⁶ V študiji, ki jo je izvedla Svetovna banka, je bilo izračunano, da se cenovna elastičnost vode giblje med - 0,2 in - 0,8. Na primeru to pomeni, da se pri $e = - 0,2$ ob 10-odstotnem zvišanju cene potrošnja zniža le za 2 odstotka. Lovei Laszlo, An Approach to the Economic Analysis of Water Supply Projects, Policy Research Working Paper, Infrastructure and Urban Development, The World Bank (WPS 1005), 1992, cit. po Asian Development Bank, Handbook for the Economic Analysis of Water Supply Projects, 1999, str. 44. URL: <http://www.bvsde.paho.org/bvsarg/i/fulltext/handbook/handbook.pdf>. (6. 10. 2016).

ob enaki obravnavi, da jo izvaja trajno in kakovostno, zagotavlja njeno cenovno dostopnost, ob tem pa je potrebno vzpostaviti posebno varstvo uporabnikov oz. potrošnikov (Glej Pirnat, Liberalizacija, 2004, str. 118–120).⁷ Pomen vode pa se odraža tudi v opredelitvi vode v smislu naravnega vira; v novem, 70.a členu slovenske ustave je določeno, da so vodni viri javno dobro v upravljanju države, ki prednostno in trajnostno služijo oskrbi prebivalstva s pitno vodo in v tem delu niso tržno blago.⁸ Da ima voda ekonomsko vrednost in bi morala biti priznana kot gospodarska dobrina, pa je med drugim določeno s četrtnim načelom Dublinske izjave o vodi in trajnostnem razvoju.⁹ Vendar je pri tem potrebno pojasniti, da je v okviru tega načela priznано, da mora biti dostop do vode zagotovljen vsem in se poudarja pretekla potratna in okolju škodljiva uporaba vodnih virov zaradi nepriznavanja vode kot ekonomske dobrine. Ne glede na to, naj na tem mestu izpostavimo prvi recital preambule Direktive Evropskega parlamenta in Sveta 2000/60/ES o določitvi okvira za ukrepe Skupnosti na področju vodne politike, ki določa, da voda ni kot ostali tržni proizvodi, ampak je dediščina, ki jo je kot tako treba varovati, braniti in obravnavati.¹⁰

3. Normativni okvir urejanja vode kot naravnega vira v Evropski uniji

Vodni sektor spada pod različna področja pravnega urejanja, ki segajo vse od standardov vode, primerne za uživanje, do uporabe instituta storitve splošnega gospodarskega interesa in vprašanj obveznosti izvajalcev javnih služb ter obsega uporabe konkurenčnega prava, pri čemer se je vseskozi nujno zavedati, da je voda življenjsko pomemben in omejen naravni vir, varovan s številnimi okoljevarstvenimi in drugimi akti, ki določajo upravljanje z vodnimi viri. Pri tem ne gre pozabiti, da je v primerih, ko se izvajanje storitve prenese na zasebne subjekte, potrebno upoštevati številna načela in predpise, ki urejajo pravila podeljevanja koncesij in javnega naročanja.

Upravljanje vode kot naravnega vira in razvoj politike urejanja voda v EU sta po večini sledila pravnemu urejanju na področju varstva okolja, pri čemer

⁷ Glej tudi Green Paper On Services Of General Interest, Presented by the Commission, COM(2003) 270 final, Bruselj, 21. 5. 2003, od 50. do 70. odstavka.

⁸ Ustava Republike Slovenije (URS), Ur. l. RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99 in 75/16.

⁹ Dublinska izjava o vodi in trajnostnem razvoju (The Dublin Statement on Water and Sustainable Development), sprejeta 31. januarja 1992, Dublin, Irska, Mednarodna konferenca o vodi in okolju, ZN A/CONF.151/PC/112.

¹⁰ Prvi recital preambule Direktive evropskega parlamenta in sveta 2000/60/ES z dne 23. oktobra 2000 o določitvi okvira za ukrepe Skupnosti na področju vodne politike, Ur. l. EU, št. L 327, 22. 12. 2000, str. 1–73.

se razlikuje med tremi generacijami direktiv; direktive prve generacije (1973–1988) so vsebinsko usmerjene na področje varstva tistih voda, ki se uporabljajo pri različnih dejavnostih in aktivnostih ljudi,¹¹ druga generacija direktiv (1988–1995) pa z uvajanjem posebnih ukrepov in novih institutov prej sprejete dopolnjuje ter se v splošnem pogledu bolj osredotoča na preprečevanje onesnaževanja (Euromarket, 2003, str. 22).¹² Opaziti je, da direktive EU pokrivajo širok spekter področij urejanja voda, npr. problematiko površinskih voda,¹³ podzemnih voda¹⁴ in pitne vode,¹⁵ in so v večini del evropskega okoljevarstvenega ali potrošniškega prava, kar gre pripisati dejstvu, da ima EU na teh področjih najobsežnejša pooblastila. Spremembi paradigme urejanja iz razpršenega v integriran pristop je sledila tretja generacija direktiv, kar je rezultiralo v sprememu Direktive Evropskega parlamenta in Sveta 2000/60/ES o določitvi okvira za ukrepe Skupnosti na področju vodne politike¹⁶ (*Water Framework Directive*), ki vzpostavlja celovit okvir dejavnosti EU na področju voda (Allouche, Finger, Luis-Manso, 2008, str. 223).

¹¹ Direktiva Sveta 75/440/EGS z dne 16. junija 1975 o zahtevah glede kakovosti površinske vode za odvzem pitne vode v državah članicah, Ur. l. EU, št. L 194, 25. 7. 1975 str. 26–31, Direktiva Sveta 79/869/EGS z dne 9. 10. 1979 o merilnih metodah ter pogostnosti vzorčenja in analize površinske vode, namenjene za oskrbo s pitno vodo v državah članicah, Ur. l. EU, št. L 271, 29. 10. 1979 str. 44–53, Direktiva Sveta 76/160/EGS z dne 8. decembra 1975 o kakovosti kopalnih voda, UL L 31, 5. 2. 1976, Direktiva Sveta 76/464/EGS z dne 4. maja 1976 o onesnaževanju pri odvajanju nekaterih nevarnih snovi v vodno okolje Skupnosti, Ur. l. EU, št. L 129, 18. 5. 1976, str. 23, Direktiva sveta 78/659/EGS z dne 18. julija 1978 o kakovosti sladkih voda, ki jih je treba zavarovati ali izboljšati, da se omogoči življenje rib, Ur. l. EU, št. L 222 z dne 14. 8. 1978, str. 1, Direktiva Sveta 79/923/EGS z dne 30. oktobra 1979 o zahtevah glede kakovosti voda, primernih za lupinarje, Ur. l. EU, št. L 281, 10. 11. 1979, str. 47–52, Direktiva Sveta 80/68/EGS z dne 17. decembra 1979 o varstvu podzemne vode pred onesnaževanjem z določenimi nevarnimi snovmi, Ur. l. EU, št. L 20 of 26. 1. 1980, Direktiva Sveta 80/778/EGS z dne 15. julija 1980 o kakovosti vode, namenjene za prehrano ljudi Ur. l. EU, št. L 229, 30. 8. 1980 str. 11–29, Direktiva Sveta 80/778/EGS z dne 15. julija 1980 o kakovosti vode, namenjene za prehrano ljudi Ur. l. EU, št. L 229, 30. 8. 1980 str. 11–29, Direktiva Sveta 98/83/ES z dne 3. novembra 1998 o kakovosti vode, namenjene za prehrano ljudi Ur. l. EU, št. L 330, 5. 12. 1998, str. 32–54.

¹² Direktiva Sveta 91/271/EGS z dne 21. maja 1991 o čiščenju komunalne odpadne vode, Ur. l. EU, št. L 135, 30. 5. 1991, str. 40–52, Direktiva Sveta 91/676/EGS z dne 12. decembra 1991 o varstvu voda pred onesnaževanjem z nitrati iz kmetijskih virov, Ur. l. EU, št. L 375, 31. 12. 1991, str. 1–8.

¹³ Direktiva Sveta 75/440/EGS z dne 16. junija 1975 o zahtevah glede kakovosti površinske vode za odvzem pitne vode v državah članicah, Ur. l. EU, št. L 194, 25. 7. 1975, str. 26–31.

¹⁴ Direktiva Sveta 80/68/EGS z dne 17. decembra 1979 o varstvu podzemne vode pred onesnaževanjem z določenimi nevarnimi snovmi, Ur. l. EU, št. L 20, 26. 1. 1980, str. 43.

¹⁵ Direktiva Sveta 98/83/ES z dne 3. novembra 1998 o kakovosti vode, namenjene za prehrano ljudi Ur. l. EU, št. L 330, 5. 12. 1998, str. 32–54 (European Drinking Water Directive). Sodišče EU je v zadevi C-316/00, *Komisija proti Irski*, [2002], ZOdl. I-10527, odločilo, da se materialne določbe te direktive razlagajo kot obveznosti doseganja rezultata in ne zgolj prizadevanja.

¹⁶ Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2000/60/ES z dne 23. oktobra 2000 o določitvi okvira za ukrepe Skupnosti na področju vodne politike, Ur. l. EU, št. L 327, 22. 12. 2000, str. 1–73.

4. Pravo EU, storitev splošnega gospodarskega pomena in obseg uporabe konkurenčnega prava

Vodni sektor se lahko obravnava z večine področij, navedenih v drugem odstavku 4. člena Pogodbe o delovanju Evropske unije (v nadaljevanju PDEU), ki določa glavna področja deljene pristojnosti med Evropsko unijo in državami članicami.¹⁷ Po drugi strani pa pravo EU ne posega v lastninskopravno ureditev znotraj držav članic,¹⁸ ne vsebuje sektorske zakonodaje tega področja in ne določa oblike opravljanja storitve splošnega gospodarskega pomena, iz česar izhaja široka diskrecijska pravica javnih organov pri organizaciji teh storitev.¹⁹

Termin »*services of general economic interest*«, uporabljen v 14. členu PDEU in v drugem odstavku 106. člena PDEU, predstavlja nadnacionalni koncept, ki ga ne gre enačiti z nemškim »*Daseinsvorsorge*«, francoskim »*service public*« ali italijanskim konceptom »*servizio pubblico*«, in ga je potrebno v pravu EU razlagati avtonomno (Becker, 2007, str. 4). Iz sodne prakse Sodišča EU izhaja široka, a ne neomejena, pristojnost držav članic, da koncept vsebinsko same zapolnijo.²⁰ V presoji institucij EU so namreč vprašanja očitnih napak in zlorab, poleg tega je za kontrolo sorazmernosti, za zagotovitev pravne varnosti in transparentnosti, ob uporabi izjeme iz drugega odstavka 106. člena PDEU nujno, da se izvajanje storitve izrecno določi z aktom organa oblasti in da se storitev tudi jasno opredeli (Bugarič, Pečarič, 2011, str. 164). Evropska komisija tudi pojasnjuje, da imajo organi držav članic pri opredelitvi storitev splošnega gospodarskega pomena široko polje diskrecije,²¹ ki je logično omejena pri

¹⁷ Drugi odstavek 4. člena Prečiščene različice pogodbe o delovanju Evropske unije (PDEU), Ur. l. EU, št. C 326, 26. 10. 2012: »Deljena pristojnost med Unijo in državami članicami velja za naslednja glavna področja: a) notranji trg, b) socialno politiko glede vidikov, opredeljenih v tej pogodbi, c) ekonomsko, socialno in teritorialno kohezijo, d) kmetijstvo in ribištvo, razen ohranjanja morskih bioloških virov, e) okolje, f) varstvo potrošnikov, g) promet, h) vseevropska omrežja, i) energijo, j) območje svobode, varnosti in pravice, k) skupno skrb za varnost na področju javnega zdravja glede vidikov, opredeljenih v tej pogodbi.« Pri tem je potrebno upoštevati načelo subsidiarnosti, v skladu s katerim lahko Evropska unija na področjih, ki ne sodijo v njeno izključno pristojnost, ukrepa le toliko, kolikor države članice same ne morejo zadovoljivo doseči ciljev predlaganih ukrepov, saj bi se le-ti lažje dosegli na ravni Unije. Glej 5. člen, Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti (PES), Ur. l. EU, št. C 321 (E), 29. 12. 2006, str. 37 in Grilc, Ilešič, 2001, str. 139.

¹⁸ Glej 345. člen PDEU.

¹⁹ Delovni dokument služb komisije, Navodila za uporabo pravil Evropske unije o državni pomoči, javnih naročilih in notranjem trgu za storitve splošnega gospodarskega pomena, zlasti storitve splošnega pomena na področjih socialne varnosti, Bruselj, 29. 4. 2013, SWD(2013) 53 final/2, str. 109.

²⁰ Glej zadeve C-320/91, *Corbeau*, [1993], ZOdI. I-2533, C-10/71, *Port de Mertert*, [1971], ZOdI. 723 in C-475/99, *Ambulanz Glöckner*, [2001], ZOdI. I-8089.

²¹ Glej Evropska komisija, Sporočilo Komisije o uporabi pravil Evropske unije o državni pomoči v obliki nadomestila za storitve splošnega gospodarskega pomena, Ur. l. EU, št. C 8, 11. 1. 2012, str. 4–14, točka 46.

že usklajenih sektorjih.²² Ne le, da sektor oskrbe s pitno vodo na ravni EU ni usklajen, navaja se nekonsistentnost Evropske komisije pri njegovi opredelitvi, saj je v preambuli Direktive 2000/60/ES o določitvi okvira za ukrepe Skupnosti na področju vodne politike dejavnost oskrbe z vodo določena za storitev v splošnem interesu,²³ medtem ko je npr. v Spremnem dokumentu k Sporočilu: »Enotni trg za Evropo 21. stoletja« oskrba z vodo izrecno določena za storitev splošnega gospodarskega interesa,²⁴ kar naj bi bila posledica neusklajenosti med Generalnim direktoratom za okolje in Generalnim direktoratom za konkurenco (Allouche, Finger, Luis-Manso, 2008, str. 224, Becker, 2007, str. 9). Vendar se na splošno pritrjuje stališču, da je dejavnost zagotavljanja pitne vode gospodarska dejavnost, saj se slednjo definira kot ponujanje dobrin in storitev na relevantnem trgu, in to ne glede na navedbo v prvem recitalu preambule Direktive 2000/60/ES o določitvi okvira za ukrepe Skupnosti na področju vodne politike,²⁵ ki določa, da voda ni tržni proizvod, kajti omenjeni recital se nanaša na naravni vodni vir, ne pa na opravljanje storitve oskrbe z vodo (Gee, 2004, str. 39). V skladu z b alinejo prvega odstavka 3. člena PDEU ima EU izključno pristojnost pri določitvi, za delovanje notranjega trga, potrebnih pravil o konkurenci, ki se uporabljajo za gospodarske dejavnosti podjetij, ki vplivajo na trgovino med državami članicami. Ne le, da gre na tem mestu izpostaviti široko interpretacijo termina »podjetje« v pravu EU (*undertaking*) in že zgoraj navedeno ugotovitev, da gre v obravnavanem sektorju za opravljanje gospodarske dejavnosti, se je potrebno zavedati, da sama po sebi lokalna narava organizacije opravljanja storitve in obseg dejavnosti ne izključujeta vpliva na trgovino med članicami.²⁶ Za dejavnost oskrbe s pitno vodo se posledično navaja, da je

²² Delovni dokument služb komisije, Navodila za uporabo pravil Evropske unije o državni pomoči, javnih naročilih in notranjem trgu za storitve splošnega gospodarskega pomena, zlasti storitve splošnega pomena na področjih socialne varnosti, Bruselj, 29. 4. 2013, SWD(2013) 53 final/2, str. 26.

²³ Glej 15. recital preambule Direktive evropskega parlamenta in sveta 2000/60/ES z dne 23. oktobra 2000 o določitvi okvira za ukrepe Skupnosti na področju vodne politike, Ur. l. EU, št. L 327, 22. 12. 2000, str. 1–73.

²⁴ Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in odboru regij, Spremni dokument k Sporočilu: »Enotni trg za Evropo 21. stoletja«, Storitve splošnega interesa, vključno s socialnimi storitvami splošnega interesa: nova evropska zaveza, COM(2007) 725 konč., 20. 11. 2007, str. 4.

²⁵ Direktiva evropskega parlamenta in sveta 2000/60/ES z dne 23. oktobra 2000 o določitvi okvira za ukrepe Skupnosti na področju vodne politike, Ur. l. EU, št. L 327, 22. 12. 2000, str. 1–73.

²⁶ Evropska komisija, Delovni dokument služb komisije, Navodila za uporabo pravil Evropske unije o državni pomoči, javnih naročilih in notranjem trgu za storitve splošnega gospodarskega pomena, zlasti storitve splošnega pomena na področjih socialne varnosti, SWD(2013) 53 final/2, str. 41.

Iz odločitev Evropske komisije v zadevah glede državnih pomoči je lahko razbrati, katere storitve splošnega gospodarskega pomena, ki se izvajajo lokalno, predstavljajo značilne dejavnosti, ki ne vplivajo na trgovino med članicami. Npr. plavalni bazen, ki ga uporabljajo le lokalni prebivalci; Odločitev Komisije v zvezi s pomočjo št. N 258/2000 – Nemčija – Bazeni za rekreacijo v Dorstnu, IP/001509 z dne 21. decembra 2000, Ur. l. EU, št. C 172, 16. 6. 2001, str. 16, bencinska črpalka izključno lokalne namembnosti; Odločitev Komisije v zvezi s pomočjo št. NN 29/02 – Španija – Pomoč za ureditev bencinskih črpalk na Tenerifu, Ur. l. EU,

trgovina med članicami lahko prizadeta predvsem v primerih prevladujočega položaja, uporabe vode kot surovine za tržne proizvode, kadar bi se uporabniki lahko zaradi svoje obmejne stacioniranosti oskrbovali prek omrežja iz sosednje članice in kadar bi se za relevantno javno-zasebno partnerstvo zanimalo podjetje iz druge države članice (Gee, 2004, str. 39–40).

Konkurence *na* trgu, ki z regulirano oskrbo odpira trg proizvodnje in prodaje in, ki je že uvedena v nekaterih drugih omrežnih sektorjih, v vodnem sektorju ni zaznati v nobeni državi članici, vendar Anglija in Wales intenzivno težita v tej smeri (Oelman, Czichy, 2013, str. 146). Prisotna pa je konkurenca *za* trg, s katero se označuje situacije, ko se podjetja oz. operaterji v konkurenčnih postopkih potegujejo za pridobitev pravic, da bi na določenem geografskem območju in za določen čas izvajala eno ali več dejavnosti v vertikalni verigi oskrbe s pitno vodo. Pri tem je bistveno premišljeno opredeliti časovno trajanje izvajanja te storitve, saj po eni strani predolgo časovno obdobje z zmanjševanjem konkurenčnih pritiskov omejuje spodbujanje konkurence, po drugi strani pa prekratko trajanje podeljene pravice ne spodbuja vlaganj. Pravico je torej potrebno omejiti na najmanj kot je možno, da bo podjetje, ki mu je bilo zaupano opravljanje storitve v javnem interesu, to še lahko izvajalo, brez da bi se ogrozila ekonomska smiselnost njegovega projekta (Gee, 2004, str. 40). Pogosto so torej podjetjem, ki se ukvarjajo s storitvijo zagotavljanja pitne vode, s strani javne oblasti naložene obveznosti javne službe in so jim zato podeljene posebne ali izključne pravice, kar jih nasproti drugim podjetjem postavlja v izrazito privilegiran položaj. Ob tem je, v skladu s sodno prakso Sodišča EU, potrebno tehtanje med omejitvami konkurence in nujnostjo podelitve izključnih pravic, da se zagotovi izvajanje javnega interesa. Iz zadev *Almelo*²⁷ in *Corbeau*²⁸ namreč izhaja, da je omejitev konkurence, ki je posledica podeljenih ekskluzivnih pravic opravičljiva po drugem odstavku 106. člena PDEU, če je za izvajanje javnega intere-

št. C 110, 8. 5. 2003, str. 13, ustanova psihiatrične oskrbe pretežno za rezidente njenega območja; Odločitev Komisije z dne 7. novembra 2012 v zvezi s pomočjo št. SA.34576 – Portugalska – Jean Piaget/Severovzhodna enota za srednje- do dolgoročno psihiatrično oskrbo. Evropska komisija, Delovni dokument služb komisije. Navodila za uporabo pravil Evropske unije o državni pomoči, javnih naročilih in notranjem trgu za storitve splošnega gospodarskega pomena, zlasti storitve splošnega pomena na področjih socialne varnosti, SWD(2013) 53 final/2, str. 42-43. Poleg tega se v skladu z doktrino *de minimis* nekatera ravnanja, katerih učinek je na tržno konkurenco zelo majhen, sploh ne štejejo za tržno nevarna, kljub temu da bi sicer dotično ravnanje lahko definirali kot protikonkurenčno. Uredba Komisije (EU) št. 360/2012 z dne 25. aprila 2012 o uporabi členov 107 in 108 Pogodbe o delovanju Evropske unije pri pomoči *de minimis* za podjetja, ki opravljajo storitve splošnega gospodarskega pomena določa, da tovrstne pomoči ni treba priglasiti, če skupni znesek pomoči *de minimis*, dodeljene podjetju, ki opravlja storitve splošnega gospodarskega pomena, ne presega 500 000 EUR v katerem koli obdobju treh proračunskih let ob upoštevanju pogojev kumulacije.

²⁷ Zadeva C-393/92, *Almelo*, [1994], ZOdI. I-1477.

²⁸ Zadeva C-320/91, *Corbeau*, [1993], ZOdI. I-2533.

sa tudi nujno potrebna.²⁹ Ob preslikavi zgoraj omenjenega, na vodni sektor, je jasno, da javni interes ni podan glede dobavljanja vode t. i. velikim odjemalcem, ki vodo uporabljajo kot surovino v proizvodne namene. Ker test sorazmernosti ni prestan, tudi ni možne izjeme od uporabe konkurenčnih pravil in bi bilo posledično tovrstnim velikim odjemalcem potrebno zagotoviti možnost izbire med ponudniki oskrbovalcev z vodo (Gee, 2004, str. 40). Poleg tega pa se je, vzporedno z odločitvijo v zadevi *Corbeau*, potrebno zavedati, da je v obravnavanem sektorju veliko pomožnih oz. dodatnih storitev, kot so npr. polaganje cevi, prodaja in montaža merilnikov, katerih izključna pravica ne sme zajemati, v kolikor bi jih lahko brez negativnega vpliva na izvajanje prvotne storitve splošnega gospodarskega pomena, izvedlo drugo podjetje (Gee, 2004, str. 40).

Za obravnavani sektor pa so pomembna tudi druga pravila splošnega konkurenčnega prava. Z uporabo 101. člena PDEU se npr. preprečuje koordiniranje ponudb med vodooskrbnimi podjetji (*bid-rigging*) (Ferčič, Knez, 2015, str. 769). Zloraba pri podeljevanju koncesij je bila spoznana na nacionalni ravni, ko je bilo s strani Francoskega sveta za konkurenco ugotovljeno, da sta se družbi Suez in Vivendi izognili medsebojnemu tekmovanju na francoskem trgu vodooskrbe s tem, ko sta ustanavljali skupne hčerinske družbe na določenih območjih in s tem izkrivljali konkurenco (Gordon-Walker, Marr, 2002, str. 36). V aprilu leta 2010 je Evropska komisija izvedla vrsto inšpekcijskih postopkov na sedežih podjetji, ki delujejo na francoskem trgu oskrbe s pitno vodo in odvozom odpadne vode,³⁰ pri čemer je družbo Suez Environnement in njeno hčerinsko družbo Lyonnaise des Eaux (LDE) oglobila za 8 milijonov evrov zaradi kršitve pretrganja, s strani inšpektorjev Komisije, zapečatenih dokumentov.³¹ Pozneje, v začetku leta 2012, pa je Evropska komisija sprožila postopek zoper francoska podjetja Saur, Suez Environnement/Lyonnaise des Eaux in Veolia, da bi ugotovila, če omenjena podjetja na trgu usklajujejo cene, ali sicer delujejo v nasprotju s 101. členom PDEU,³² vendar so leta 2013 brez odločitve postopek zaključili. Hall in Lobina navajata, da je bilo v letu 2012 v Franciji prek 90 odstotkov trga, na katerem delujejo zasebna vodooskrbna podjetja v rokah samo treh podjetji; Suez, Veolia in SAUR, in da je bil v zgolj 5 odstotkih izveden pravi tenderski postopek (Hall, Lobina, 2012, str. 3). Za primer zlorabe mono-

²⁹ Opisani pristop reševanja vprašanja dopustnosti izključnih pravic oz. konflikta med zaradi podelitve tovrstne pravice nastalim monopolnim položajem in pravili konkurenčnega prava EU je v praksi Sodišča EU sicer najbolj uporabljen, časovno pa sta bila pred njim sprejeta drugačna dva pristopa. Z zadevo C-18/93, *Corsica Ferries*, [1994], ZOdl. I-1783 je bilo sprejeto stališče, da sama podelitev izključnih pravic še ne pomeni kršitev prava EU, če ni možno izkazati tudi zlorabe, nasprotno pa je v zadevah C-72/83, *Campus Oil Ltd.*, [1984], ZOdl. 2727 in C-41/90, *Höfner*, [1991], ZOdl. I-5077 Sodišče EU izhajalo iz načela, da že sama vzpostavitev ekskluzivnih pravic predstavlja kršitev prava EU in omejuje konkurenco.

³⁰ Glej Evropska komisija, MEMO/10/134.

³¹ Glej Evropska komisija, IP/11/632.

³² Glej Evropska komisija, IP/12/26.

polnega položaja³³ naj na kratko navedeva zadevo, v kateri je mesto Stilwell iz zvezne države Oklahkome, ZDA vezalo svojo storitev oskrbe z vodo, nad katero je imelo monopolni položaj, na storitev dobave elektrike (glej OECD, 2007, str. 122). Poleg pravilom o državnih pomočeh³⁴ je pozornost vredno nameniti tudi problematiki združitve in prevzemov. Navezujoč se na vodooskrbna podjetja v Veliki Britaniji, Cave ugotavlja, da je v veljavi posebni mehanizem, ki velja za združitve vodooskrbnih podjetij, v skladu s katerim je potrebno soglasje komisije za konkurenco v primerih združitve podjetij z več kot 10 milijonov funtov letnega prometa (Cave, Wright, 2010, str. 119) in predlaga dvig tega pragu na 70 milijonov funtov (Cave, 2009, str. 96).

5. Izključitev dejavnosti, namenjenih zagotavljanju pitne vode iz Direktive 2014/23/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. februarja o podeljevanju koncesijskih pogodb

V primerih, ko javni organ države članice poveri izvajanje storitve splošnega gospodarskega pomena v zunanje izvajanje in za plačilo, se uporabljajo določbe prava EU o podeljevanju koncesij in o postopkih oddajanja javnih naročil.³⁵ Direktiva 2014/25/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. februarja 2014 o javnem naročanju naročnikov, ki opravljajo dejavnosti v vodnem, energetskem in prometnem sektorju ter sektorju poštnih storitev ter o razveljavitvi Direktive 2004/17/ES³⁶ se med drugim uporablja za upravljanje omrežij, ki so potrebna za zagotavljanje javne storitve v zvezi s proizvodnjo, transportom,

³³ Glej 102. člen PDEU.

³⁴ Glej 107., 108. in 109. člen PDEU, Zadevi C-53/00, Ferring, [2001], Zodl. I-691 in C-280/00, Altmark Trans GmbH, [2003], Zodl. I-7747, ter druge dokumente, ki jih je Evropska komisija izdala za razjasnitev teh pravil; Sporočilo Komisije o uporabi pravil EU o nadomestilih za izvajanje storitev v splošnem gospodarskem pomenu, Uredba o uporabi 107 in 108. člena PDEU, 2005/842/ES: Odločba Komisije z dne 28. novembra 2005 o uporabi člena 86(2) Pogodbe ES za državne pomoči v obliki nadomestila za javne storitve, dodeljene nekaterim podjetjem, pooblaščenim za opravljanje storitev splošnega gospodarskega pomena, Ur. l. EU, št. L 312, 2005, str. 67–73, Okvir Skupnosti za državne pomoči v obliki nadomestila za javne službe, Ur. l. EU, št. C 297, 29. 11. 2005, str. 4–7.

³⁵ Delovni dokument služb komisije, Navodila za uporabo pravil Evropske unije o državni pomoči, javnih naročilih in notranjem trgu za storitve splošnega gospodarskega pomena, zlasti storitve splošnega pomena na področjih socialne varnosti, SWD(2013) 53 final/2, str. 97.

³⁶ Direktiva 2014/25/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. februarja 2014 o javnem naročanju naročnikov, ki opravljajo dejavnosti v vodnem, energetskem in prometnem sektorju ter sektorju poštnih storitev ter o razveljavitvi Direktive 2004/17/ES, Ur. l. EU, št. L 94, 28. 3. 2014, str. 243–374.

distribucijo pitne vode in njeno dobavo takšnim omrežjem.³⁷ Iz obsega uporabe Direktive 2014/23/EU o podeljevanju koncesijskih pogodb pa so navedene dejavnosti izrecno izvzete,³⁸ čeprav te izključitve v začetnem predlogu akta ni bilo.³⁹ Predlog direktive je, prav nasprotno, izrecno navajal, da se direktiva uporablja tudi za koncesije, podeljene v sektorju oskrbe s pitno vodo, poleg tega pa je bil vodni sektor omenjen tudi v recitalu preambule o ukrepih za zagotovitev dejanskega odpiranja trga v določenih sektorjih.⁴⁰ Kljub temu da podeljevanje koncesij v sektorju oskrbe s pitno vodo ne bi predstavljalo novosti pravnega urejanja in da lahko države članice tudi po sprejetju nove direktive še naprej odločajo, da se bo storitev opravljala v koncesijskem razmerju, je predlog direktive naletel na močan odpor civilne javnosti, ki se je izrazil predvsem prek evropske državljanske pobude »Right2water« (Ferčič, Knez, 2015. str. 766, 771). Vendar naj poudariva, da Direktiva 2014/25/EU o javnem naročanju tovrstne izključitve na vodnem področju ne pozna in se uporablja tudi za zadevni sektor, pri čemer gre zaznati notranjo nelogičnost, saj je za odgovor na vprašanje, ali gre za koncesijo ali javno naročilo, bistvena zgolj opredelitev nosilca poslovnega tveganja. V primeru, da tveganje v zvezi s povračilom investicij v večini nosi naročnik, gre za javno naročilo, če pa se to tveganje naloži v breme izvajalca del, gre za koncesijo (Pirnat, 2003, str. 1608). Evropska državljanska pobuda, ki je bila podana ob sprejemanju Direktive 2014/23/EU o podeljevanju koncesijskih pogodb, je bila deležna široke podpore. Zbranih je bilo več kot, v skladu z 11. členom PEU,⁴¹ milijon potrebnih podpisov državljanov iz večjega števila držav članic za njeno podajo, z zahtevami o pravici do vode in o izključitvi možnosti potencialne liberalizacije kritičnega sektorja. Komisija se je v odgovoru na poziv državljanom zavezala k sprejemu več ukrepov s tega področja⁴² in že prej poudarila, da njen cilj ni privatizacija tega sektorja.⁴³ V preambuli Direktive 2014/23/EU je izključitev upravičena s posebnostmi ureditve vodnega sektorja, ki naj bi bile posledice pogoste kompleksne ureditve koncesij v zadevnem sektorju, saj

³⁷ 10. člen Direktive 2014/25/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. februarja 2014 o javnem naročanju naročnikov, ki opravljajo dejavnosti v vodnem, energetskem in prometnem sektorju ter sektorju poštinih storitev ter o razveljavitvi Direktive 2004/17/ES, Ur. l. EU, št. L 94, 28. 3. 2014, str. 243–374.

³⁸ 12. člen Direktive 2014/23/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. februarja 2014 o podeljevanju koncesijskih pogodb, Ur. l. EU, št. L 94/1, 28. 3. 2014, str. 1–64.

³⁹ Glej Postopek 2011/0437/COD, URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/HIS/?uri=CELEX:32014L0023&qid=1473894444992> (6. 10. 2016).

⁴⁰ 24. recital preambule sprejetega besedila v tem smislu ne navaja več vodnega sektorja: »Za zagotovitev dejanskega odpiranja trga in pravičnega ravnotežja pri uporabi pravil o podeljevanju koncesij v energetskem in prometnem sektorju ter sektorju poštinih storitev je treba [...]«

⁴¹ Pogodba o Evropski uniji (PEU), prečiščena različica, Ur. l. EU, št. C 326, 26. 10. 2012.

⁴² Glej Evropska komisija, Sporočilo Komisije o evropski državljanski pobudi »Voda in komunalna ureditev sta človekova pravica! Voda je javna dobrina, in ne blago!« COM(2014)177 končno, Bruselj, 19. 3. 2014.

⁴³ Evropska komisija, MEMO/14/19, 15. 1. 2014, str. 5.

je voda temeljnega pomena za vse državljane EU.⁴⁴ Ne glede na to, da to ne predstavlja pravne podlage, iz katere bi izhajalo, da je pravica do pitne vode človekova pravica, se prvo evropsko državljansko pobudo šteje za uspešno (Thielbörger, 2014, str. 34).

6. Pregled modelov organizacije oskrbe s pitno vodo

Alternativni modeli organizacije oskrbe s pitno vodo so bili skonstruirani vzporedno s paradigmo liberalizacije vodnega sektorja na eni oz. njenemu nasprotovanju na drugi strani, pri čemer jih različni avtorji sicer poimenujejo nekoliko drugače, vseeno pa je vsem skupna klasifikacija glede na stopnjo vključenosti javne oblasti pri zagotavljanju pitne vode, zavezanosti subjekta, ki storitev izvaja, s pravili konkurenčnega prava in na način regulacije (glej Allouche, Finger, Luis-Manso, 2008, str. 229–234, Claude, Peeroo, 2011, Ouda, Al-Waked, Alshehri, 2014, str. 108, 109, Ferčič, Knez, 2015, str. 774). Koncept konkurence za trg torej predvideva podelitev posebne ali izključne pravice najučinkovitejšemu izvajalcu, ki je kot tak izbran po posebnem vnaprej določenem postopku zbiranja ponudb potencialnih izvajalcev, pri čemer se takšno javno-zasebno partnerstvo lahko vzpostavi s sklenitvijo različnih vrst pogodb, ki so predstavljene v preglednici 1.

Preglednica 1: Pregled različnih oblik pogodb (Gordon-Walker, Marr, 2002, str. 55)

	Pogodba o izvajanju posamezne storitve	Pogodba o upravljanju	Pogodba o najemu	Pogodba o koncesiji	BOT pogodba
Lastništvo nad sredstvi	Javno	Javno	Javno	Javno	Zasebno/ javno
Investicije	Javno	Javno	Javno	Zasebno	Zasebno
Gospodarsko tveganje	Javno	Javno	Deljeno	Zasebno	Zasebno
Upravljanje	Javno, zasebno le posamezne storitve	Zasebno	Zasebno	Zasebno	Zasebno
Trajanje	1 – 2 leti	3 – 5 let	8 – 15 let	20 – 30 let	20 – 30 let

⁴⁴ 40. recital preambule Direktive 2014/23/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. februarja 2014 o podeljevanju koncesijskih pogodb, Ur. l. EU, št. L 94/1, 28. 3. 2014, str. 1–64.

Kljub neobstoju konkurence *na* trgu v zadevnem sektorju, je slednjo moč spodbujati z ukrepi, ki jo posnemajo, s povečevanjem zahtev po transparentnem poslovanju, z objavo poročil primerjalnih analiz podjetji (*benchmarking*), z nadzorom organov varstva konkurence ali pa z izvajanjem politike tarif in *ex ante* regulacijo. Univerzalnega odgovora na vprašanje, kateri način urejanja in organizacije oskrbe s pitno vodo je najboljši, ni, saj je nujna prilagoditev tehničnim in družbenim razmeram ter tradiciji posameznega geografskega območja, kajti ti dejavniki vplivajo na (de)centraliziranost ureditve in na način regulacije.

6.1. MODELI PO DRŽAVAH IN TRENDI

V Veliki Britaniji sodeluje zasebni sektor pri upravljanju vodovoda in vodooskrbe že od 19. stoletja. Leta 1989 so bila v času Thatcherjeve privatizirana vsa podjetja, ki so se takrat ukvarjala s storitvijo oskrbe s pitno vodo, ob tem pa se je njihovo število drastično zmanjšalo (Jamo, Tapio, 2003, str. 145). Za razliko od praks v večini članic EU se je v Angliji in Walesu odvil močan proces centralizacije. Za nadzor in preprečevanje zlorab monopolnega položaja zasebnih podjetij pa je bil ustanovljen neodvisni regulator OFWAT, ki po eni strani varuje interese potrošnikov, tako s konkurenčnimi mehanizmi kot tudi z izvajanjem nadzora nad varnostjo in kakovostjo storitev, ob upoštevanju načel trajnostnega razvoja (Oelmann, Czichy, 2013, str. 147), po drugi strani pa sodeluje pri postopkih prevzemov in združitvah vodooskrbnih podjetij, določa tarife in z uporabo mehanizma cenovne kapice nadzoruje dobičke izvajalcev (Claude, Peeroo, 2011, str. 371). Vseeno Hall in Lobina opozarjata na probleme korupcije in zlorabe monopolnega položaja podjetij ter dodajata, da glede na prakso upravičenosti podjetij do kar petindvajsetletnega obvestila pred odvzemom licenc, sprememb v tem smislu tudi v prihodnje ne pričakujeta (Hall, Lobina, 2012, str. 2). Nasprotno, sprejetje Zakona o vodi v letu 2014 naj bi lajšalo pot do liberalizacije sektorja (Ferčič, Knez, 2015, str. 776), z uresničitvijo idej o ločevanju dejavnosti, ki sestavljajo vertikalno verigo dejavnosti oskrbe s pitno vodo, in so v grobem črpanje, obdelava in transport ter prodaja, pa bi bilo na trgu vodnega sektorja moč doseči popolno liberalizacijo (Oelmann, Czichy, 2013, str. 148).

Za razliko od stanja v Angliji in Walesu se je v Franciji vzpostavila izrazita decentralizacija, saj so občine že v 18. stoletju zaradi pomanjkanja finančnih sredstev in tehničnega znanja vzpostavile javno-zasebna partnerstva (Oelmann, Czichy, 2013, 146, 147). Od okoli 36600 občin v državi jih v 60 odstotkih živi manj kot 500 prebivalcev, posledično so se občine tudi odločale za skupne izvajalce, pri čemer se prosto odločajo o opravljanju storitve v ali režijskih obratih ali v obliki javno-zasebnega partnerstva (Oelmann, Czichy, 2013, str. 149). Nasprotno britanskemu regulatornemu modelu se tu nadzor izvaja na pogodbeni ravni. Posledično so bili sprejeti posebni zakoni, ki zelo podrobno urejajo postopek iz-

bire pogodbenega partnerja in vsebino tovrstnih pogodb (Claude, Peeroo, 2011, str. 319). Pomembno pa je poudariti, da je še leta 2002 60 odstotkov francoskih občin zagotavljalo pitno vodo v eni izmed pogodbenih oblik javno-zasebnega partnerstva (Gordon-Walker, Marr, 2002, str. 109), v zadnjih letih pa je opazen preobrat v francoskem vodnem sektorju. Leta 2010 je namreč pariški mestni svet sprejel odločitev o občinski vodni oskrbi, ki je zamenjala dotedanjo storitev zasebnega podjetja, čemur je nato po zgledu pariške sledila še vrsta drugih francoskih občin, predvsem zaradi navajanja, da naj bi v prvem letu Pariz s tem prihranil 35 milijonov evrov in znižal tarifo za 8 odstotkov (Hall, 2012, str. 5).

Ureditev oskrbe z vodo je, izmed treh predstavljenih držav, najbolj decentralizirana v Nemčiji, kar gre pripisati njeni federativni ureditvi. Podatki za leto 2002 kažejo, da je bilo v Nemčiji okoli 6600 družb, ki so se ukvarjale z vodooskrbo, pri čemer so nekatera oskrbovala zgolj nekaj ljudi, in da je bila v več kot 85 odstotkov družb javna oblast lastninsko vpletena, zasebnih pa je bilo le nekaj in so bile v večini prisotne zgolj v večjih mestih na vzhodu države (Gordon-Walker, Marr, 2002, str. 111). Navaja se, da je bila država dolga leta v procesu korporatizacije, pri čemer se je odstotek družb v direktnem javnem upravljanju zmanjševal do 15 odstotkov, in da je razlog za proces korporatizacije v Nemčiji iskati v prevelikih finančnih obremenitvah lokalnih proračunov, ki v želji po večji učinkovitosti izvajanja in prenašanja odgovornosti, opravljanje storitve prepuščajo zasebnim družbam (Claude, Peeroo, 2011, str. 321). Izvaja se *benchmarking*, ki temelji na prostovoljni ravni, rezultati primerjav pa niso obvezno dostopni javnosti. Pri tem se primerjajo zanesljivost oskrbe, kakovost vode, trajnostno ravnanje z vodo in okoljem, ekonomska učinkovitost in nivo storitve kupcem. Poleg tega so cene v spornih primerih lahko predmet *ex post* presoje protikartelnih organov, zaračunani stroški potrošnikom pa so vnaprej določeni s strani lokalnih oblasti (Oelmann, Czichy, 2013, str. 147).

6.2. ZAKLJUČKI ŠTUDIJ IN ANALIZ PARTICIPACIJE ZASEBNEGA SEKTORJA V SEKTORJU OSKRBE Z VODO

Glavni argument v prid reformam je, da bo zasebni interes oz. vsaj večja participacija zasebnega kapitala pri izvajanju oskrbe z vodo, povečala izvedbeno učinkovitost (Claude, Peeroo, 2011, str. 322). Vendar pa, na drugi strani veliko študij in empiričnih raziskav o vodnem sektorju pritruje mnenju, da ni bistvene razlike v tehnični učinkovitosti opravljanja storitve, če se pri ugotavljanju učinkovitosti spreminja zgolj parameter, ki določa, ali storitev izvaja javni ali zasebni subjekt (Glej npr. EPSU, 2014, str. 20). V sistematičnem pregledu raziskav in svetovne literature s tega področja je bilo v letu 2008 ugotovljeno, da ni trdnih dokazov o obstoju vzročnega razmerja med lastništvom in učin-

kovitostjo upravljanja (González-Gómez, García-Rubio, 2008, str. 42). Podobne zaključke je povzelo tudi mnogo drugih avtorjev, ki poudarjajo, da do povečanja učinkovitosti pripelje večji konkurenčni pritisk ne lastništvo in da torej lastniška struktura ni neposredno povezana s samo učinkovitostjo. Nasprotno pa Svetovna banka poudarja prednosti participacije zasebnih družb, ki naj bi predstavljale optimalno rešitev težav vodnega sektorja za države v razvoju (Ouda, Al-Waked, Alshehri, 2014, str. 107). Po drugi strani pa je analiza 27 študij o učinkovitosti vodooskrbe v različnih državah po svetu pokazala, da zasebno izvajanje storitev ni sistematično stroškovno ugodnejše od javnega (Bel, Fageda, Warner, 2010, str. 571). Še več, kljub temu da je posameznim državam s povečevanjem participacije zasebnega sektorja pri oskrbi prebivalcev z vodo res uspelo revnejšim zagotoviti boljši položaj, je večina analitikov mnenja, da privatizacija negativno vpliva na revnejše prebivalstvo (glej Ouda, Al-Waked, Alshehri, 2014, str. 107). Študija oskrbe z vodo v Italiji pa je dokazala, da so podjetja v popolni javni lasti bolj učinkovita, uporabljajo nižje tarife in realizirajo več investicij kot podjetja z mešano lastniško strukturo in tista v čisto zasebni lasti (Romano, Guerrini, Vernizzi, 2013, str. 3417). Poleg tega je bilo iz obsežnih raziskav in analiz ugotovljeno, da zasebna in javno-zasebna podjetja dosegajo nižjo stopnjo trajnostnega ravnanja z vodnimi viri kot jo javna, ki so deležna večjega pritiska javnosti (Lieberherr, Truffer, 2015, str. 102). Raziskava ocenjevanja privatizacije v vodnem sektorju skozi prizmo vpliva na človekove pravice pa je pokazala, da je kritične pravice moč zagotavljati tudi v državah, kjer je oskrba s pitno vodo v rokah zasebnih družb, vendar je v takem primeru okrepljena regulacija države še toliko bolj pomembna (Baer, 2014, str. 153).

7. Mednarodni pravni viri in pravica do pitne vode

Mednarodne reke, uporaba vodnih tokov in morje so relevantni objekti mednarodnega prava, zaradi očitnih čezmejnih razsežnosti onesnaževanja okolja pa je razvito tudi mednarodno okoljsko pravo, ki se v svojem delu podrobneje osredotoča tudi na varovanje vode.⁴⁵ Pravica do pitne vode pa ni izrecno omenjena niti v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah⁴⁶ niti v katerem drugem zavezujočem mednarodnem pravnem aktu, vendar so opazne

⁴⁵ Glej npr. Agendo 21, poročilo konference Združenih narodov o okolju in razvoju v Riu de Janeiro, ZN A/CONF.151/26/Rev.1, 3.–14. junij 1992 in Dublinsko izjavo o vodi in trajnostnem razvoju (The Dublin Statement on Water and Sustainable Development), sprejeto 31. januarja 1992, Dublin, Irska, Mednarodna konferenca o vodi in okolju, ZN A/CONF.151/PC/112, dejaven je tudi Svetovni vodni forum (World Water Forum).

⁴⁶ Splošna deklaracija o človekovih pravicah, resolucija št. 217 A (III), Generalna skupščina, 10. 12. 1948, UN Doc. A/810, na tem mesu naj izpostavimo, da enako velja za Listino Evropske unije o temeljnih

težnje, da je zadevno pravico moč izpeljati iz drugih, pravno zavezujočih pravic in da jo, sicer prek nezavezujočih aktov, mednarodna skupnost vseeno priznava. Odbor za ekonomske, socialne in kulturne pravice v Splošnem komentarju št. 15 nezavezujoče razlaga Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah na način, da so države pogodbenice dolžne zagotoviti minimalne standarde v zvezi z dostopom do pitne vode, in izpelje pravico do pitne vode iz pravice do ustreznega življenjskega standarda in zdravja.⁴⁷ V letu 2010 je bila sprejeta tudi Resolucija o pravici do vode in sanitarij.⁴⁸ V teoriji se pojavljajo tako filozofska kot pravno-konceptualna vprašanja o zadevni pravici, o njeni pravni naravi, izvršljivosti, umestitvi v nacionalni pravni sistem in o odgovornosti držav za njeno zagotavljanje. Posledično je v državah po svetu pravica urejena zelo različno. Z dopolnitvijo URS s 70.a členom, je Slovenija ena prvih držav z zapisano pravico do pitne vode v svojem ustavnem redu. V EU je na zakonski ravni zadevna pravica zagotovljena v Franciji in z akti regionalnih oblasti ter sodno prakso vzpostavljena v Belgiji (Thielbörger, 2014, str. 9–30, 95). Globalno gledano pa jo najdemo v ustavah Urugvaja, Bolivije, Ekvadorja, Južne Afrike, vendar se vpisi predvsem zaradi različnih ciljev, ki jih posamezne države zasledujejo, med seboj razlikujejo. Zgovoren je primer Južne Afrike, kjer kljub priznavanju pravice do pitne vode na najvišjem nivoju pravnega reda, privatizacija samega vodnega vira ni onemogočena oz. prepovedana (Ahačič, Bregač, Gril, Košir, Zupančič, 2015, str. 115). Po drugi strani se ugotavlja, da je v Čilu kljub izvedeni privatizaciji v vodnem sektorju pravica do pitne vode, vsaj v obsegu Komentarja št. 15 Odbora za ekonomske, socialne in kulturne pravice, tamkajšnjim prebivalcem več kot zagotovljena (Baer, 2014, str. 143). Iz tega gre sklepati, da je v prvi vrsti bistvena opredelitev namena vpisa pravice v ustavo, temu mora slediti jasno in določno oblikovanje normativnega besedila, in priprava ter sprejetje izvedbenih predpisov.

8. Zaključek

Zaradi dejstva, da voda predstavlja enega bistvenih elementov, potrebnih za obstoj ekosistema in s tem človekovega preživetja, je urejanje vodnega sektorja občutljivo, vendar se porajajo vprašanja ali to res upravičuje, da obravnavani sektor glede odprtosti trga ne sledi drugim infrastrukturnim sektorjem. Iz, v prispevku, predstavljene obravnave pravne ureditve oskrbe s pitno vodo

pravicah, Ur. l. EU, št. C 83, 30. 3. 2010, str. 389–403 in Konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, Svet Evrope, 4. 11. 1950.

⁴⁷ General Comment No. 15, The right to water (arts. 11 and 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), UN Doc. E/C.12/2002/11, 20. 1. 2003.

⁴⁸ Resolution A/RES/64/292, The human right to water and sanitation, United Nations General Assembly, 28. 6. 2010.

na ravni EU je opaziti, da do sedaj na tej ravni sektor ni usklajen, poleg tega ni jasne vizije ali naj gre razvoj v smeri javnega ali zasebnega sektorja. Na tem mestu gre omeniti, da je zaznati, vsaj v primerih, ko bi izvajanje lahko bilo javno, večinski odpor civilne družbe do zasebnih izvajalcev. Slednji je bil npr. izražen ob sprejemanju nove direktive s področja podeljevanja koncesij v EU in je opazen tudi na nacionalnih ravneh vzporedno s podajanjem predlogov za institucionalizacijo pravice do pitne vode. Vsakokratna odločitev o vpeljavi zasebnega sektorja v izvajanje storitve oskrbe z vodo bi morala biti upravičena z vidika javnega interesa ter zasledovati cilj, da se dostop do pitne vode zagotovi vsem. V tem smislu bi morala biti participacija zasebnega sektorja zgolj izjemna. S četrtem odstavkom 70.a člena URS pa je določena tudi zahteva po neprofitnosti opravljanja zadevne storitve v delu, ko gre za oskrbo prebivalstva in gospodinjstev s pitno vodo.⁴⁹ Slednje, vsaj brez tehtnega razmisleka, ni kar *a priori* nujno, sploh kadar je storitev v izvajanju javnih oblasti, kajti na načelni ravni je oskrba s pitno vodo ena izmed najbolj uspešnih javnih služb (glej Ferčič, Knez, 2015, str. 777-779). Zaradi vpliva vodnega na ostale sektorje, na okolje, javno zdravje, stroške gospodinjstev in na gospodarstvo se skozi politiko vodnega sektorja udeležujejo tudi drugi cilji v javnem interesu, katere bi bilo ob umiku javne oblasti iz izvajanja storitve nujno jasno opredeliti, kar se ne bi odražalo le v natančni določitvi obveznosti izvajalca, ampak v podrobni regulaciji, ki bi morala zajemati vsa relevantna vprašanja, vključno s spreminjanjem pogojev podeljevanja izključnih in posebnih pravic, katere je potrebno tako časovno kot po obsegu smiselno omejiti. Glede na to, da ni modela, ki bi ga lahko označili za optimalnega ne glede na čas in prostor, je nujno postopno in premišljeno reformiranje zadevnega sektorja. V prihodnje bo potrebno raziskati nabor potrebnih regulatornih ukrepov, katerih sprejem bo ključnega pomena predvsem za primer povečevanja participacije zasebnega kapitala v sektorju in preučiti vse možnosti prilagajanja pogodbenih obveznosti strank.

LITERATURA IN VIRI

Monografije, dela več avtorjev in članki

Ahačič Jakob, Bregač Miha, Gril Maša, Košir Tina, Zupančič Simona, Odgovornost države zagotavljati pravico do čiste pitne vode: Pravna klinika za varstvo okolja 2014/2015, Sancin Vasilka, Pucelj Vidovič Tanja, Kovič Dine Maša, Vrbica Senka (ur.), Pravna fakulteta, Ljubljana, 2015.

⁴⁹ Ustava Republike Slovenije (URS), Ur. l. RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99 in 75/16.

- Allouche Jeremy, Finger Matthias, Luis-Manso Patricia**, Water sector evolution scenarios: the case of Europe, *Water Policy*, vol. 10(3), 2008, str. 221–238.
- Baer Madeline**, Private Water, Public Good: Water Privatization and State Capacity in Chile, *Studies in Comparative International Development*, št. 49, 2014, str. 141–167.
- Becker Peter**, Privatizing Public Enterprises in the European Union – The Impact of European Integration on European Water Markets, SWP Stiftung Wissenschaft und Politik, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, 2007.
- Bel Germà, Fageda Xavier, Warner E. Mildred**, Is Private Production of Public Services Cheaper than Public Production? A Meta-Regression Analysis of Solid Waste and Water Services, *Journal of Policy Analysis and Management*, vol. 29(3), 2010, str. 553–577.
- Bugarič Bojan, Pečarič Mirko**, Javne službe, Fakulteta za upravo, Univerza v Ljubljani, Ljubljana, 2011.
- Cave Martin**, Independent Review of Competition and Innovation in Water Markets: Final report, 2009.
- Cave Martin, Wright Janet**, A strategy for introducing competition in water sector, *Utilities Policy*, vol. 18(3), 2010, str. 116–119.
- Claude Menard, Peeroo Aleksandra**, Liberalization in the water Sector: Three leading models, v *International Handbook of Network Industries*, v: *Handbook of Liberalization*, Finger Matthias, Rolf Kunneke (ur.), E. Elgar Pub, 2011, str. 310–327.
- Euromarket**, Water Liberalisation Scenarios, Analysis of the European Union's Explicit and Implicit Policies and Approaches in the Larger Water Sector, ENGREF/IHE/EPFL/Paris VIII/Delft UT/University Bocconi/University of Birmingham/Ecologic/UCL/University of Zaragoza, 2003.
- Ferčič Aleš, Knez Rajko**, Organizational Challenges of the (Local) Water Supply in the European Union Member States, *Lex Localis*, vol. 13(3), 2015, str. 765–787.
- Ferčič Aleš**, Liberalizacija in uporaba konkurenčnega prava za storitve splošnega gospodarskega pomena, doktorska dizertacija, Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta, 2009.
- Gee Alexander**, Competition and the water sector, v: *Competition Policy Newsletter*, št. 4, Téa Mäkelä, Nicola Pesaresi (ur.), Evropska komisija, Bruselj, 2004, str. 38–40.
- González-Gómez Francisco, García-Rubio A. Miguel**, Efficiency in the Management of Urban Water Services. What Have We Learned after Four Decades of Research?, *Hacienda Pública Española, Revista de Economía Pública*, vol. 185(2), 2008, str. 39–67.
- Gordon-Walker Simon, Marr Simon**, Study on the application of the competition rules to the water sector in the European Community, Final Report, WRc PLC /

- Ecologic – Institute for International and European Environmental Policy, Swindon, Berlin, 2002.
- Grilc Peter, Ilešič Tomaž**, Pravo Evropske unije, prva knjiga, Pravna fakulteta in Cankarjeva založba, Ljubljana, 2001.
- Jamo J. Hakka, Tapio S. Katko**, Refuting the paradigm of water service privatization, *Natural Resources Forum*, vol. 27(2), 2003, str. 142–155.
- Jing Zhao, Hongzhen Ni, Xiujian Peng, Jifeng Li, Genfa Chen, Jinhua Liu**, Impact of water price reform on water conservation and economic growth in China, *Economic Analysis and Policy*, vol. 51, 2016, str. 90–103.
- Lieberherr Eva, Truffer Bernhard**, The Impact of Privatization on Sustainability Transitions: A Comparative Analysis of Dynamic Capabilities in Three Water Utilities, *Environmental Innovation and Societal Transitions*, vol. 15, 2015, str. 101–122.
- OECD**, Competition and regulation in the water sector, *OECD Journal of Competition Law and Policy*, vol. 8, no. 1, 2007.
- Oelmann Mark, Czichy Christoph**, Water Service Provision as a Natural Monopoly, *Intereconomics Review of European Economic Policy*, vol. 48(3), 2013, str. 145–150.
- Ouda Omar K. M., Al-Waked Rafat F., Alshehri Abdulrahman A.**, Privatization of water-supply service in Saudi Arabia: A unique experience, *Utilities Policy*, vol. 31(C), 2014, str. 107–113.
- Pirnat Rajko**, Koncesijska pogodba, Podjetje in delo, letn. 29, št. 6-7, 2003, str. 1607–1618.
- Pirnat Rajko**, Liberalizacija gospodarskih javnih služb, X. dnevi javnega prava, Portorož, 14.–16. junij 2004, Inštitut za javno upravo, 2004, str. 115–131.
- Pirnat Rajko**, Vpliv prava Evropskih skupnosti na pravno ureditev javnih služb, Mednarodna konferenca Slovensko pravo in gospodarstvo ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo, Portorož, 21.–23. april 2004, 2004, str. 298.
- Romano Giulia, Guerrini Andrea, Vernizzi Silvia**, Ownership, Investment Policies and Funding Choices of Italian Water Utilities: An Empirical Analysis, *Water Resource Manage*, vol. 27(9), 2013, str. 3409–3419.
- Rundegren Hans**, Developments in Case Law concerning Article 60 of the EC Treaty, Managing Universal Service Obligations in Public Utilities in the European Union, European Institute of Public Administration, Maastricht, 1996.
- Thielbörger Pierre**, The Right(s) to Water, The Multi-Level Governance of a Unique Human Right, Springer Heidelberg New York Dordrecht London, 2014.

Pravni viri

Prečiščena različica pogodbe o delovanju Evropske unije (PDEU), Ur. l. EU, št. C 326, 26. 10. 2012.

Pogodba o Evropski uniji (PEU), prečiščena različica, Ur. l. EU, št. C 326, 26. 10. 2012.

Pogodba o ustanovitvi Evropske skupnosti (PES), Ur. l. EU, št. C 321 (E), 29. 12. 2006, str. 37.

Ustava Republike Slovenije (URS), Ur. l. RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99 in 75/16.

2005/842/ES: Odločba Komisije z dne 28. novembra 2005 o uporabi člena 86(2) Pogodbe ES za državne pomoči v obliki nadomestila za javne storitve, dodeljene nekaterim podjetjem, pooblaščenim za opravljanje storitev splošnega gospodarskega pomena, Ur. l. EU, št. L 312, 2005, str. 67–73.

Agenda 21, poročilo konference Združenih narodov o okolju in razvoju v Riu de Janeiro, ZN A/CONF.151/26/Rev.1, 3.–14. junij 1992.

Commission Européenne, Antitrust: la Commission confirme avoir mené des inspections en France auprès de plusieurs entreprises actives dans le secteur de l'eau et de l'assainissement, MEMO/10/134, 2010.

Delovni dokument služb komisije, Navodila za uporabo pravil Evropske unije o državni pomoči, javnih naročilih in notranjem trgu za storitve splošnega gospodarskega pomena, zlasti storitve splošnega pomena na področjih socialne varnosti, Bruselj, 29. 4. 2013, SWD(2013) 53 final/2.

Direktiva 2014/23/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. februarja 2014 o podeljevanju koncesijskih pogodb, Ur. l. EU, št. L 94/1, 28. 3. 2014, str. 1–64.

Direktiva 2014/25/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. februarja 2014 o javnem naročanju naročnikov, ki opravljajo dejavnosti v vodnem, energetskem in prometnem sektorju ter sektorju poštnih storitev ter o razveljavitvi Direktive 2004/17/ES, Ur. l. EU, št. L 94/234, 28. 3. 2014, str. 243–374.

Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2000/60/ES z dne 23. oktobra 2000 o določitvi okvira za ukrepe Skupnosti na področju vodne politike, Ur. l. EU, št. L 327, 22. 12. 2000, str. 1–73.

Dublinska izjava o vodi in trajnostnem razvoju (The Dublin Statement on Water and Sustainable Development), sprejeta 31. januarja 1992, Dublin, Irska, Mednarodna konferenca o vodi in okolju, ZN A/CONF.151/PC/112.

European Commission, Antitrust: Commission fines Suez Environnement and Lyonnaise des Eaux €8 million for the breach of a seal during an inspection, IP/11/632, 24. 5. 2014.

European Commission, Antitrust: Commission opens proceedings against companies in French water sector, IP/12/26, 2012.

Evropska komisija, MEMO/14/19, 15. 1. 2014.

Evropska komisija, Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in odboru regij, Spremní dokument k Sporočilu: »Enotni trg za Evropo 21. Stoletja«, Storitve splošnega interesa, vključno s socialnimi storitvami splošnega interesa: nova evropska zaveza, COM(2007) 725 konč., 20. 11. 2007.

Evropska komisija, Sporočilo Komisije o evropski državljanski pobudi »Voda in komunalna ureditev sta človekova pravica! Voda je javna dobrina, in ne blago!« COM(2014)177 končno, Bruselj, 19. 3. 2014.

Evropska komisija, Sporočilo Komisije o uporabi pravil Evropske unije o državni pomoči v obliki nadomestila za storitve splošnega gospodarskega pomena, Ur. l. EU, št. C 8, 11. 1. 2012, str. 4–14.

General Comment No. 15, The right to water (arts. 11 and 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), UN Doc. E/C.12/2002/11, 20. 1. 2003.

Green Paper On Services Of General Interest, Presented by the Commission, COM(2003) 270 final, Bruselj, 21. 5. 2003.

Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, Svet Evrope, 4. 11. 1950.

Listina Evropske unije o temeljnih pravicah, Ur. l. EU, št. C 83, 30. 3. 2010, str. 389–403.

Odločitev Komisije v zvezi s pomočjo št. N 258/2000 – Nemčija – Bazen za rekreacijo v Dorstnu, IP/001509 z dne 21. decembra 2000, Ur. l. EU, št. C 172, 16. 6. 2001, str. 16.

Odločitev Komisije v zvezi s pomočjo št. NN 29/02 – Španija – Pomoč za ureditev bencinskih črpalk na Tenerifu, Ur. l. EU, št. C 110, 8. 5. 2003, str. 13.

Okvir Skupnosti za državne pomoči v obliki nadomestila za javne službe, Ur. l. EU, št. C 297, 29. 11. 2005, str. 4–7.

Resolution A/RES/64/292, The human right to water and sanitation, United Nations General Assembly, 28. 6. 2010.

Splošna deklaracija o človekovih pravicah, resolucija št. 217 A (III), Generalna skupščina, 10. 12. 1948, UN Doc. A/810.

Sodne odločbe

- C-10/71, *Port de Mertert*, [1971], ZOdl. 723.
C-72/83, *Campus Oil Ltd.*, [1984], ZOdl. 2727.
C-41/90, *Höffner*, [1991], ZOdl. I-5077.
C-320/91, *Corbeau*, [1993], ZOdl. I-2533.
C-393/92, *Almelo*, [1994], ZOdl. I-1477.
C-18/93, *Corsica Ferries*, [1994], ZOdl. I-1783.
C-53/00, *Ferring*, [2001], Zodl. I-691.
C-475/99, *Ambulanz Glöckner*, [2001], Zodl. I-8089.
C-316/00, *Komisija proti Irski*, [2002], ZOdl. I-10527.
C-280/00, *Altmark Trans GmbH*, [2003], Zodl. I-7747.

Spletni viri

- Asian Development Bank**, Handbook for the Economic Analysis of Water Supply Projects, 1999, URL: <http://www.bvsde.paho.org/bvsarg/i/fulltext/handbook/handbook.pdf>. (6. 10. 2016).
- Hall David, Lobina Emanuele**, Utterly uncompetitive – the home lands of eternal water privatisations, 2012, str. 3, URL: www.psiru.org (6. 10. 2016).
- Hall David**, Re-municipalising municipal services in Europe, A report commissioned by EPSU to Public Services International Research Unit (PSIRU), 2012, URL: http://www.epsu.org/sites/default/files/article/files/Redraft_DH_remunicipalization.pdf (6. 10. 2016).
- EPSU**, Public and privat sector efficiency, A briefing for the EPSU Congress by PSIRU, 2014, URL: http://www.epsu.org/sites/default/files/article/files/PSIRU_efficiency.pdf (6. 10. 2016).
- Miller Walter, M. Tullius Cicero**, De Officiis With An English Translation, Harvard University Press; Cambridge, Mass., London, 1913, URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0048%3Abook%3D1%3Asection%3D52> (6. 10. 2016).
- Postopek 2011/0437/COD, URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/HIS/?uri=CELEX:32014L0023&qid=1473894444992> (6. 10. 2016).